

ARVOSTELUT

Kasvatus, ekologia ja ihmiset

Vesa Jaaksi

Martusewicz, Rebecca A., Edmundson, Jeff, Lupinacci, John 2015. EcoJustice Education. Towards diverse, democratic, and sustainable communities. 2nd Edition. New York: Routledge. 389 s.

Koululla, koulutuksella ja kasvatuksella on tärkeä rooli toimintatapojen uusintamisessa sekä hyvässä että pahassa. Koulu joko tuottaa samoja vanhoja merkityksiä uudelleen ja uudelleen, jolloin mikään ei muutu, tai koulu ja opettajat voivat aidosti luoda uusia merkityksiä. Tämä pätee myös, kun puhutaan luonnon ja kulttuurin hyvinvoinnin kasvattamisesta. Rebecca Martusewiczin, Jeff Edmundsonin ja John Lupinaccin keskeisin oivallus *EcoJustice Education* -teoksessa liittyy juuri näihin ajatuksiin.

Kirjasta avautuu mielenkiintoinen ja monitasoinen kokonaiskuva ekologiseen ja ekososiaaliseen keskusteluun. Kirjoittajat kutsuvat näkökulmaansa ekokulttuuriseksi analyysiksi, jonka tärkeimpänä pontimena on tarkastella niitä kulttuurisia oletuksia, jotka ovat synnyttäneet sekä ekologisia että sosiaalisia ongelmia. Ajatuksena on, että vain tarkastelemalla näitä oletuksia tai uskomuksia on mahdollista ymmärtää ongelmien todellinen ja syvempi luonne sekä muuttaa kulttuuria kestävämpään suuntaan. Tämä tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että ihmisen on muututtava. Ja nyt ei puhuta pelkästään asennemuutoksesta tai luonnon ja eläinten kunnioittamisesta. Tai etiikan ulottamisesta koskemaan myös eläimiä. Ei, vaan puhe on ihmisen perustavista kulttuurisista toimintavoista ja niiden tunnistamisesta. Tunnistamalla toimintatavat ne on mahdollista muuttaa.

Teos on suunnattu ennen kaikkea opettajille, opettajiksi opiskeleville sekä opettajankouluttajille. Siksi se on osaltaan hyvin käytännöllinen. Tämä näkyy esimerkiksi lukujen lopussa olevina ehdotuksina siitä, mitä koulut tai opettajat voisivat tehdä, tai monina keskustelukupauksina, joissa opetustilanteita tiivistetään tehtävänasettelun, keskustelun kuvauksen ja lopputuleman kaavaan. Jos kyseessä olisi keittokirja, olisin reseptejä jo kokeillut. Teemat ovat kuitenkin niin monipuolisia ja yleismaailmallisia, että kuka hyvänsä globaaleista ekologisista ja kulttuurisista ongelmista kiinnostunut voi ammentaa teoksesta sytyttäviä ideoita. Pedagogisella otteella käydään läpi muun muassa globalisaatio, alkupeiräiskansojen merkitys kestävässä kehityksessä, luokkaerot, sukupuolten väliset sosiaaliset erot, ihmiskeskeisyys, demokratia, rasismi sekä koulutuksen rooli.

Kirjan kokonaisuus on jäsenelty hyvin. Kun ottaa huomioon, miten monimutkaista kokonaisuutta pyritään lähestymään – siis käytännössä kaikkia olennaisia kulttuurisia ja ekologisia ongelmia – kirja pysyy hyvin kasassa. Esimerkit ovat riittävän havainnollisia, ja kirjoittajien pyrkimys on hyvinkin pragmaattisella otteella tuoda näkyviin käsitteellisiä merkityksenantoja. Esimerkiksi diversiteetin eli monimuotoisuuden käsite saa uusia ulottuvuuksia, kun sitä sovelletaan yhtä hyvin biologisiin järjestelmiin kuin yhteiskuntiin ja kieleen. Ja kaikilla näillä tasoilla pyritään diversiteetin säilyttämiseen. Diversiteetti luo eroja,

ja erot puolestaan luovat suhteita, joissa annetaan merkityksiä – eli oikeastaan luodaan uutta (s. 26).

Monitasoisuudestaan huolimatta kirjan rakenne on toimiva. Oman kannan muotoilun jälkeen käsitystä verrataan muihin mahdollisiin käsityksiin ja pyritään osoittamaan eroja. Tätä ei tehdä pelkästään kritiikin kautta, vaan myös kiitoksin: nämä muut näkökulmat ovat olleet auttamassa oman kannan tai käsityksen muodostamisessa. Ja vaikka teoksessa esitettyjen ajatusten taustalla on paljon amerikkalaisen kulttuurin oletuksia, kirjassa käsitellyt ongelmat ovat kuitenkin niin globaaleja, että on helppo löytää vastaavia esimerkkejä myös Suomesta.

Teoksessa tehty ekokulttuurinen analyysi tarkastelee ennen kaikkea kielen, ajattelun ja kulttuurin rakenteita (luku 3). Näkökulma on virkistävä, koska suomalaisessa keskustelussa vallalla ovat lähinnä poliittiset tai luonnontieteelliset näkökulmat. Samoin Gragory Batesonin nostaminen yhdeksi keskeiseksi hahmoksi on kiinnostavaa, koska suomalaisessa keskustelussa hän on jäänyt aavistuksen syrjään, ehkä juuri luonnontieteellisestä ja poliittisesta painotuksesta johtuen. Ekologinen humanismi vaatii Batesonin tapaisia ajattelijoita.

Tarkastelemalla esimerkiksi kielen kantamia ja antamia merkityksiä on helppo havaita, miten syvällä kielessä monet kriisiytyneet tilanteet ovat. Esimerkki voi olla yksinkertainen mutta samalla havainnollinen: mitä eroa on puolla ja ojalla (luku 3)? Suomessa tuhottiin lukuisia luonnonvaraisia pikkupuroja ja lähteitä 1960-luvun jälkeisessä ojitusvimmassa. Samalla tuhottiin niiden omintakeinen lajisto. Oja on kuitenkin vain veden virtausta helpottamaan kaivettu uoma – ei puro, jossa esimerkiksi jokihelmisimpukka voisi viihtyä. Näin kielen – tai ehkä mieluummin kielten – kantamat merkitykset ovat olennaisia luonnon monimuotoisuuden ymmärtämisessä.

Kun nyt päädyimme kieleen, nostettakoon esiin teoksessa tehty hyvä oivallus kielten rikkaudesta ja kielten paikallisuudesta - ja samalla myös uhanalaisuudesta. Vaikka kielen uhanalaisuus saattaakin tuntua kuriositeetilta, kielellä on iso merkitys paikallisille merkityksenannoille. Kieli saa sävyjään paikallisesti ja samalla jäsentää ympäristön ihmiselle mielekkääksi rakenteeksi. Paikallisten kielten häviäminen vaikuttaa siis osaltaan kokemukseen luonnosta (tai jostakin muusta ei-inhimillisestä). Jos paikalliset merkityksenannot jyrätään jollakin yleiskielellä (esimerkiksi englannilla) tai talouden ja tieteen kielellä, merkitykset ohentuvat. Monimuotoinen maailma muuttuu näennäisesti hallittavammaksi todellisuudeksi. Juuri tästä syystä alkuperäiskansojen on tärkeä muistuttaa meitä länsimaisen kulttuurin kasvatteja siitä monimuotoisesta ja rikkaasta suhteesta, mikä ihmisellä on muuhun kuin inhimilliseen luontoon (luku 9).

Suomen osalta kysymys alkuperäiskansoista koskettaa saamelaisia, joiden oikeuksia Suomen valtio ei ole vielä kukaan tunnustanut. Tämä on yksi osoitus kulttuurisesta ylivilallasta, jonka tarkoituksena on ohentaa tai yhdenmukaistaa merkityksiä hallinnan helpottamiseksi. Toinen esimerkki ei liity niinkään saamelaisiin vaan suomalaisiin. Metsä on ollut suomalaiselle kulttuurille perinteisesti tärkeä, jopa pyhä paikka. Siksi on yllättävää, miten helposti metsäteollisuus onnistui 1950-luvulta alkaen jyräämään suomalaisten monimuotoisen metsäsuhteen palvelemaan ainoastaan taloutta ja teollisuutta.

Luvussa neljä on hyvä tiivistelmä ruokailun tai syömisen etiikasta: vastakkain asetetaan eläintuotannon ongelmat ja teollisen kasvinviljelyn ongelmat. Molemmissa toimivat saman väkivaltaisen kulttuurin periaatteet, jolloin on pakko ottaa eettisesti huomioon se kompleksinen tilanne, jossa elämme – eettisen valinnan täytyy perustua tämän kompleksisuuden huomioimiselle. Vaikka kasvissyönti vähentääkin eläinten kärsimystä, se tuottaa maanviljelyssä ongelmia fossiilisten polttoaineiden käyttönä, monokulttuureina, torjunta-aineiden lisääntyvänä käyttönä ja epäreiluna työvoiman kohteluna. (S. 116–117.) Tärkeää on huoma-

ta, ettei lihansyönnin ja kasvisyönnin välillä ole perustavaa eroa, koska kumpikin perustuu samaan väkivallan kulttuuriin. Väkivallan kulttuurilla viitataan erityisesti länsimaissa valitsevaan ajattelutapaan, jossa ihminen nostetaan keskeiseksi toimijaksi. Tai mies. Tai valkoinen eurooppalainen rotu. Ajatus on toki jo vanha tuttu, mutta siitä huolimatta teos nostaa kysymyksen raikkaalla tavalla uudelleen tarkastelun alle.

Kirjan päättävässä luvussa käsitellään ilman, maan ja veden tyyppisiä yhteisiä hyödykkeitä (commons). Teema on ajankohtainen sikäli, että Suomen nykyhallitus on siirtämässä valtion omistamia vesialueita liiketaloudelliseen käyttöön, jolloin ne eivät enää olisi yleishyödykkeitä. Myös ainutlaatuisten jokamiehenoikeuksien (sienten ja marjojen ”laiduntamisoikeus” yksityisillä metsäalueilla) kieltäminen voisi synnyttää aika ison kansaliikkeen. Niin ikään ajankohtainen teema on rasismi, joka on Suomessa ollut suhteellisen marginaalinen ilmiö, mutta noussut viimeisen parin vuoden aikana uudelle tasolle. Kaikkien edellä mainittujen teemojen kohdalla suurin syntisäkki lankeaa ihmiskeskeiselle ajattelulle. Kirjan toisen painoksen isoin lisä onkin juuri ihmiskeskeisyyden ottaminen kulttuuriekologiseen tarkasteluun.

”*Centric thinking*” eli kirjoittajien näkemys sekä luonnon että yhteiskuntien perusongelmasta nostetaan esiin teoksen kolmannessa luvussa. Miten tämän nyt suomentaisi? Keskusta-ajattelu. Keskusajattelu. Ihmiskeskeinen ajattelu. Minäkeskeinen ajattelu. Ajatuksena joka tapauksessa on nostaa jokin asia keskipisteeksi ja tarkastella muuta tämän kautta. Keskipiste voi olla ihminen, rotu, sukupuoli, tai jotakin muuta. Samalla jonkin nostaminen keskeiseksi synnyttää hierarkian, jossa keskus katsotaan arvokkaammaksi kuin muut tai toiset, jotka ovat keskukselle alisteisia. Toki kyseessä on ongelma, joka on tunnustettu kaikessa ympäristöajattelussa alusta saakka. Myös toinen täytyy ottaa huomioon. Eikä toinen viittaa pelkästään toiseen ihmiseen vaan myös johonkin mikä on muuta kuin ihmistä. Kirjoittajat korostavat tämän toisen merkitystä muotoilullaan ”more-than-human” eli enemmän kuin ihminen. Mutta eettisimmin ihminen voi vaikuttaa lähinnä itseensä, koska toinen on hänelle toinen. Tuntematon, arvaamaton, jotakin muuta, jonka muuttaminen ihmisen tarpeiden tai halujen mukaan olisi ihmiskeskeistä. Nyt olemme kasvatuksen ja inhimillisen kasvun ytimessä. Ekokulttuurinen analyysi tähtää kasvun tarpeiden ja ongelmien tunnistamiseen. Vaikka ihmiskeskeisyyttä kuinka kritisoi tai pyrkisi unohtamaan, ihmisessä on ihmiselle kasvun paikka.

Rene Descartes nostetaan aivan oikein yhdeksi keskeiseksi filosofiksi ihmiskeskeisyyden takana. Tarkkaan ottaen ihmiskeskeisyyden ideasta ei kuitenkaan pitäisi syyttää Descartesia, vaan ennemmin hänen seuraajiaan, jotka eivät jaksaneet lukea Descartesin kirjoituksia loppuun saakka. Lyhyesti sanoen, vaikka Descartes lähteekin omasta ajattelustaan (mistä muusta voisi lähteä?), hänen tarkoituksenaan oli osoittaa, että kaikki yksilön ajatukset ovat lopulta peräisin luonnosta eli jumalasta. Ei kovin ihmiskeskeinen ajatus. Edellä sanottu ei toki kumoa ”kartesiolaisuuden” eli Rene Descartesin seuraajien kulttuurista vaikutusta ihmiskeskeisen ajattelun yleistymiselle, ja nimenomaan tästä kulttuurisesta vaikutuksesta ekokulttuurinen analyysi on kiinnostunut.

Ihmiskeskeisyyden kritiikki purkaa hyvin ajattelun perusluutumia ihmisen erityisase- masta alkaen tietoisuudesta ja autonomiasta kielen kautta kädellisyyteen ja työkaluihin. Kieli on ennen kaikkea merkityksenantojärjestelmä. Se ei liity sanoihin, koska esimerkiksi koirat lukevat helpommin eleitä ja asentoja kuin sanoja. Toki koirat oppivat myös sanoja. Mutta kirjoitettu kieli ei välttämättä ole mikään ylpeydenaihe (s. 104). Esimerkiksi Platon ei arvostanut kirjoitettua kieltä, vaikka olikin sillä saralla taitava. Kirjoitus on vain tapa merkitä asioita muistiin, eli työkalu.

Muutkin teoksessa esitetyt ihmisyyden määritelmät viittaavat vahvasti valistukseen.

Autonominen, vapaa, tietoinen, kykenevä käyttämään työkaluja (apinatkin osaavat!), sosiaalinen tai poliittinen. Poliittisuuden määre esiintyy myös Aristoteleella. Ihmisen radikaali vapaus taas taitaa nousta esiin ensimmäistä kertaa Pico della Mirandolalla. Kaikelle muulle luomakunnalle Jumala oli määrännyt paikkansa, mutta ihmisen paikka oli määrittämätön – siis vapaa.

On hyvä, että nämä määrittelyt käydään teoksessa kriittisesti läpi. Määrittelyt koskevat samalla tavalla useimpia olentoja. Humanismin näkökulmasta jää kuitenkin vaivaamaan kysymys, onko ihmisessä kuitenkin jotakin erityistä – ei ehkä ylivaltaa, mutta kuitenkin jotakin, joka tekee ihmisestä erityisen. Tämän määrittely on toki vaikeaa, koska silloin olemme itse määrittelemässä itseämme. Mutta ehkä tämä on myös ihmisen vastuu.

Mieleeni tulee vanha alan klassikko: John Passmoren *Man's Responsibility for Nature*. Taustatehtäväksi muodostuu yksinkertainen kysymys: mitä on olla ihminen? Vastaus voisi olla: olemalla ihminen ihminen voi lunastaa vastuunsa luonnolle. Vaikka *EcoJustice Education* -teoksen näkökulma onkin erilainen, siinä lähestytään samaa ongelmaa. Siksi kirja on monipuolisuudessaan tärkeä ja ajatuksia herättävä.

Kirjallisuus

Passmore, John 1974. *Man's Responsibility for Nature*. London: Gerald Duckworth & Co Ltd.

FM, filosofi ja opettaja Vesa Jaaksi toimii väitöskirjatutkijana Tampereen yliopistossa.